

**КЛЮЧОВІ ДЕСТРУКТИ
У ПСИХОІДЕНТИЧНОСТІ ГЕРОЇВ
РОМАНУ С. ПРОЦЮКА «РУЙНУВАННЯ ЛЯЛЬКИ»**

А. Є. Черниш, канд. філол. наук, старший викладач

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6183-7312>

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

E-mail: anna_chernysh@ukr.net

У статті проаналізовано важливі деструкти, що вплинули на процес психічного становлення та ідентичність героїв роману С. Процюка. З'ясовано, що тривалий тиск радянської ідеології, Лялька як система комплексів, вад і гріхів, а також численні психічні неврози, зриви, прояви істерії та шизофренії, страх та інші важкі психічні стани й становлять ключові деструкти, що позначилися на психоідентичності героїв, вражених дитячою травмою та закомплексованістю (Анна Сороченка), втратою здорових орієнтирів і цінностей (Іван Сороченко), зарозумілістю й вищістю, фетишизацією дійсності (Василь Величко).

Ключові слова: деструкт, Лялька, ідентичність, самотність, комплекс, травма.

[https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10\(4\)-14](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10(4)-14)

Роман С. Процюка «Руйнування ляльки» присвячений складному процесу розтравмування покоління українців, хто на довгий час втратив відчуття своєї національної приналежності, розгубився у хаосі соціальних і політичних перипетій, що виникли як наслідок впровадження насильницької ідеології зі знищення українця в українцеві. Він відображає синдром перехідної доби, позначеної пристосуванством, симулятивністю, продажністю. Роман С. Процюка «Руйнування ляльки», як і решта творів українського письменника, доповнює художню психологічну матрицю українського героя, позначеного досвідом радянщини, психологічною, соціальною, культурною, національною, тілесною травмами як наслідком викорінення совкової ідеології, що так міцно засіла у свідомості й досвіді виховання багатьох поколінь українців.

Тривале руйнування українця на різних рівнях його становлення призвело до виродження й деструкції ментальних основ, що активно проявляються через руйнацію здорових емоцій і серйозних поведінкових моделей, втрату спроможності усвідомлено обирати й набувати життєві позиції, необхідні для індивідуального, а не колективного чи масового, відтак типового визрівання, а також дезорієнтацію ціннісних орієнтирів, моралі та важливих ментальних установок.

Мета статті – проаналізувати ключові деструкти, що справили вплив на психологічну ідентичність героїв роману С. Процюка «Руйнування ляльки», а також призвели до руйнівних процесів у психіці персонажів.

Завдання статті: 1) з'ясувати ключові деструкти у психоідентичності героїв роману С. Процюка «Руйнування ляльки»; 2) розтлумачити Ляльку як важливий код до потрактування психологічних типів персонажів; 3) проаналізувати умови, чинники та наслідки моральної та психічної деструкції героїв у романі українського письменника.

Методи дослідження – аналіз, синтез, опис, інтерпретація, психоаналітичний метод, постколоніальне прочитання.

Наукова новизна статті полягає у визначенні деструктивного впливу радянської ідеології на формування психологічної ідентичності героїв роману С. Процюка «Руйнування ляльки», а також особливості функціонування Ляльки як глибокої метафори заідеологізованої свідомості героїв, що здатна приймати різні іпостасі.

© Черниш А. Є., 2018

Об'єкт дослідження – роман С. Процюка «Руйнування ляльки».

Предмет дослідження – психодеструкти, процес формування психологічної ідентичності героїв, низка комплексів, проблем із психічним здоров'ям, аморальність учинків і дій як наслідку впливу ідеології та Ляльки.

Роман С. Процюка «Руйнування ляльки», зрештою, як й інші прозові твори українського письменника («Інфекція», «Тотем», «Десятий рядок» тощо), розкривають тяглий і досить болісний процес національної, соціальної, моральної трансформації особистості перехідного періоду. Прозова творчість С. Процюка – виразно постколоніальна й глибоко психологізована. Письменник користується досить специфічним психологічним інструментарієм, розбудованим на основі складних психічних станів і почуттів героїв – зацькованості, істерії, неврозі, розпачі, шизофренії, спустошенні, страху, болю, приреченості, відчаю, катастрофічності тощо, що поступово призводить до виродження здорової моралі й багатьох соціальних інститутів.

Формування ключових деструктивів у психологічній організації героїв роману С. Процюка «Руйнування ляльки» напряму залежить від впливу Ляльки – низки комплексів і неврозів у сучасного українця, який зазнав нещадного впливу колоніальної ідеології. Лялька у романі водночас виступає глибокою метафорою вад, пороків і гріхів героїв, а також виконує функцію певного симулякра, подібності, штучності загерметизованого українського буття, що може бути подолане лише в ревізіях кожної осібної моралі, поведінки, світоставних орієнтирів, безжальному викоріненні й здоланні власної страхітливої травмованої свідомості. Наслідком психічної травмованості є амбівалентність героїв, спровокована природними інстинктами й потребами, а також рядом соціальних обставин, що змушують українця перехідної доби до пристосуванства, зрадництва, розгубленості, що й складає фундамент для появи подальших психологічних комплексів, неврозів, втрати ідентичності тощо.

На думку автора роману, у людині повсякчас борються два начала людської природи – Лялька й Архе. Герої роману С. Процюка «Руйнування ляльки» здебільшого знаходяться у силовому полі тиску Ляльки, що зачасту повокує появу психологічної і соціальної апатії й руйнівної залежності. Вона, як зауважує С. Процюк, «благословляє мовчання і закритість, неприязну ввічливість і несамовитий, стиснутий усередині, десь під стравоходом чи оком, жаль» [4, с. 58]. Однак у їхніх долях незримо присутнє й велике Архе, що спонукає героїв до ревізії власних учинків і гріхів. Із цього приводу слушно видається думка О. Соловєя: «Архе – це пам'ять про першопочатки й елементарні істини, що гарантують людині людське життя. Лялька – це привид, передовсім, сучасності (хоча, вона майже така ж давня, як і Архе), симулякр» [6, с. 43]. Вірогідно, Архе, за С. Процюком, може виступати колективним несвідомим, генетичною пам'яттю (К.-Г. Юнг), колективно пам'яттю (М. Альбвас), культурною пам'яттю (А. Ассман), постмеморі (М. Гірш) тощо. Архе у романі С. Процюка «Руйнування Ляльки» – прапам'ять, що є каталізатором суспільних, психологічних і моральних змін у людині. Як зауважує письменник у творі, «Лялька боїться Архе. Архе зневажає Ляльку. Архе – це пам'ять. Лялька – це забуття. Якщо Архе стане забуттям, а Лялька пам'яттю, нас поглинуть води всесвітнього потопу» [4, с. 86]. Отже, Лялька у романі – це метафора штучного життя, що його довгий час розбудовував радянський (читай тоталітарний) режим, позбавляючи людину індивідуальності, справжності, правдивості, національної ідентичності.

Лялька позбавляє усіх героїв соціальної комунікабельності, що украй вигідно для тоталітарних і посттоталітарних режимів із метою розсосередження соціуму. Архе, наближене до колективної пам'яті, може бути реалізоване лише у процесі соціалізації. А. Ассман із цього приводу зауважує: «Пам'ять виникає у людини лише в процесі її соціалізації. Хоча «володіє» пам'яттю завжди лише окрема людина, ця пам'ять сформована колективом. Тому вираз «колективна пам'ять» не належить до

розряду метафор. Колективи не «володіють» пам'яттю, але обумовлюють пам'ять своїх членів» [1, с. 36]. Лялька запускає деструктивний механізм самознищення, який можливо зупинити лише її руйнуванням. Відтак руйнування Ляльки у межах твору можливе шляхом повернення до колективних праснов існування, пригадування національної історії, соціалізації, виробленню здорових інститутів соціуму, сім'ї, людини. О. Соловей зауважує, що «за гамбурзьким рахунком, під концептуальним руйнуванням Ляльки треба розуміти передовсім руйнування комплексів – свідоме, жорстоке, болюче» [6, с. 46].

Лялька у романі має багато іпостасей і форм вияву. Кожен із героїв роману С. Процюка «Руйнування ляльки» має свої особні причини появи Ляльки і наслідки її плекання. Незаперечним є вплив Ляльки на моральне й психічне визрівання Анни Сороченко (у дівочтві Каленюк), її світоставлення, ідентичність. Героїня представлена у романі як складна, закрита для спілкування, майже асоціальна, глибоко інтровертна особа, яка прагне притлумити неповні зрозумілі для неї джерела її автодеструкції, що, безумовно, закорінені у тиску Ляльки як внутрішнього цензора, виплеканого авторитарним батьківським вихованням і несприятливими умовами радянської доби.

Аннина деструкція зумовлена специфічним ставленням батьків один до одного, а також до неї як доньки. Відсутність любові, поваги й взаєморозуміння між батьками, свідомістю яких усеконтрольно володіла Лялька, сприяло формуванню важкої, гнітючої, песимістичної психологічної атмосфери, в якій героїні випало зростати. Дитяче сприймання матері як «вчительки німецької», а батька як «вчителя історії та географії» виформувало специфічну форму стосунків між ними, проклавши шлях до нелюбові, нерозуміння, страху відкритися. Анна не доотримала батьківської любові й уваги. Її свідомо позбавляли тілесно-тактильного контакту, що згодом згубно позначилося на її стосунках із чоловіком.

Відсутність позитивного прикладу щасливої сім'ї сформувало холодність, байдужість й апатію до проявів любові як засадничих рис подальшого характеротворення Анни. Стосунки між батьками героїня сприймала як партнерський шлюб, заснований на певній домовленості й платонічності. Відтак така форма шлюбу була засвоєна Анною як зразок, за яким згодом Анна прагнула вибудувати й власні шлюбні стосунки з Іваном. «Іван був для мене спершу як брат – сестринська любов вільна від гнітючої мантії сталевості. Осанна платонічній любові якої Іван ніколи не розумів над якою Іван постійно кепкував яку Іван завжди ненавидів так само як ненавиджу потворність спарювання і тверду гідь чоловічої плоти» [4, с. 69], – зауважує С. Процюк у романі. Постійне Аннинне невдоволення сімейним життям, важкі плинні вагітностей, негативне сприйняття Івана як «селюка невмиваного» призвело до внутрішньої дисгармонії, поступової деградації, втрати адекватного світовідчуття, здорових орієнтирів, спровокувавши появу відчуження, відлучення, появу докорів, прохолодності, апатії тощо.

Лялька, що тяжіла над долями Анниних батьків, стала психічною й емоційною передумовою появи психологічної броні. Неспроможність емоційно виражати свої почуття, відсутність щирості і відкритості у стосунках родини Каленюк поступово призвело до емоційного й психологічного напруження, позначившись на психотипі героїні. Від самого дитинства вона відчувала скованість, неприродність, потребу у глибокому самоконтролі і самостищенні, що, зрештою, призвело до формування відповідної психічної броні, зумовленої хронічним неврозом, постійним страхом, настороженістю, асоціальністю, недовірою. Як зауважує В. Райх, «характерна броня розвивається у результаті тривалого конфлікту між інстинктивними потребами і фрустраційним зовнішнім світом. Затяжний актуальний конфлікт між інстинктом і зовнішнім світом посилює броню, підтримуючі її подальше існування» [5, с. 139]. Анна мала базову потребу у батьківській любові, а також гостро відчувала невпевненість, відчай, брак розуміння і співчуття, постійне невдоволення, що зачасту зумовлювали депресивні і меланхолійні стани, що власне і виформовує дискурс

фрустрації її існування. Позбавлена належної батьківської любові, героїня входить у стан важкого, песимістичного, задавненого психічного напруження, що запускає механізм відторгнення, відчуження, байдужості.

Анна свідомо відмежувалася від зовнішнього світу, що змушував її повсякчас насторожуватися. Вона виявилася не здатною самостійно організувати своє життя, приймати доленосні рішення. Анна майже ніколи не відчувала задоволення, апатично реагуючи на дійсність. Самоусунувшись від соціального життя, героїня втратила передусім себе-для-себе, ставши нецікавою й для інших, злившись із натовпом, сірою масою: «ти не влаштуєш скандалів і непримітно протягуєш власне тіло із першими ознаками брезкості із дня попереднього до наступного. ти малоцікавий штрих загальної маси анно таких як ти мільйони» [4, с. 31], – зауважує С. Процюк у романі.

Повсякчасна психічна муштра і глибокий самоконтроль згодом наблизили Анну до підсвідомого сприйняття рабської ідентичності, спровокованої ідеологічним тиском. Позбавлена свободи вибору і дій, способів проявляти свою індивідуальність, засвоївши суперечливі цінності й категорії радянської епохи, героїня поступово втратила здатність усвідомлено й об'єктивно аналізувати життєві ситуації. Анна плутала здорові орієнтири соціального становлення: маючи вищу освіту, вона мужньо зносила приниження багатіїв заради мізерного підробітку («Буду принижуватися заради цих і, можливо, наступних 50 гривень» [4, с. 11]), неспроможна розділити соціальні й статусні ролі («Вона: мама і вихователька, батько і наглядач двох неповнолітніх дітей» [4, с. 9]), викривлено сприймала погрози про скорочення на роботі, підсвідомо асоціюючи їх із фізичним знищенням. Подібне ставлення до життя сформувало в Анни відчуття непотрібності, сірості, апатичності. Л. Горболіс із цього приводу слушно зауважує: «Із достатніми професійними знаннями і вміннями вона була людиною без місця в суспільстві, з низькою самооцінкою, бо вповні не зреалізована, не зацікавлена життям – вона не розуміла значенності, важливості й потрібності свого життя» [2, с. 73-74]. Відсутність підтримки, розуміння, психологічного комфорту, мотивації щось змінити на краще виформувало байдужість, закритість, закомплексованість, призвівши до тривіальності й нудьги як ключових світоставних категорій і характеротворчих рис Анниної особистості, що і є засадничими причинами її деструкції особистості.

Увесь Аннин світ вкладався у примітивну й напружену систему шлюбних стосунків із чоловіком, зацикленості на вихованні дітей і малоцікавій роботі. Цікаво, що попри наявність чоловіка, тобто певного соціального статусу, освіти й роботи, Анна так і не змогла соціалізуватися, зайнявши гідну нішу для подальшої себе-реалізації. С. Процюк у романі наголошує на постійній конфронтації героїні зі світом: «Усюди проблеми, із роботою, зі зміною соціальної шкіри, зі всім» [4, с. 63]. Анні так і не вдалося позбутися гнітючого впливу Ляльки, що, зруйнувавши її внутрішній простір саморозгортання, чинив згубний вплив і на процеси становлення особистісної, психологічної, соціальної ідентичностей. Відтак, цілком логічно в героїні виникає відчуття роздвоєння особистості, що зачасту знаходить вихід у негативі, направленому на чоловіка Івана й соціум. Анна без опору впустила в себе вірус Ляльки, що знищував індивідуальність у людині, плекав численні комплекси, страхи, безликість, сірість, уніфікованість. Анна, на відміну від свого чоловіка Івана, виявилася слабкою опиратися Ляльці як деструктивній силі.

Щоправда, Іван також знаходився у силовому полі впливу Ляльки, що загрожувала знищити його всеціло. Він не відмовлявся від своїх комплексів, пороків, гріхів, не відкидав селянськість і плебейськість у собі, що, зрештою, склало каркас для подальшого духовного й морального опору Ляльці: «Анна така беззахисна, така чутлива і ефемерна. Це не моя сільська кістка і малоблакитна кривця, плебейська селезінка та очі «низького» походження...» [4, с. 73]. Іван принаймні постійно боровся за своє соціальне місце, психологічний комфорт існування, прагнув активності. Він відчував у собі сили й потребу боротися за краще життя, зараховуючи себе до боротьбистів, які, як пояснював сам герой «невдатні через

моральні застереження і, можливо, скромний вміст у мозку прагматичної олії для стрімкої кар'єри, але, наскільки можуть, крутяться як білка у колесі [письмівка автора. – А. Ч.], щось поліпшуючи і підлаковуючи потріскані життєві прогалини» [4, с. 81]. Удатний до раціональності (навчання на фізико-математичному факультеті як додатковий код вдачі героя), Іван завжди прагнув до стрункості й чіткості почуттів і логіки дії: шлях до матеріального добробуту вбачав у професійній відданості й патріотизмі, щастя у подружньому житті прагнув через любов і задоволення. Але, як виявилось, герой мислив штучними симулякрами щастя, що не спроможні уповні розгорнутися у несприятливій атмосфері екзистенції героїв перехідної доби.

Іванів шлях до щастя виявився надміру тернистим і вартував йому численних моральних ревізій й соціальних деструкцій. Уявний суд, що розгортається виключно у просторі душі героя, виконує художню функцію його катарсису, оновлення, пошуку Іншого у собі. Зізнаючись у крахові невинуватих ілюзій на щастя, герой шукає його причини. Як зауважує С. Процюк, «Іван Сороченко втомився від безконечного гуртожитського маразму, розлитого у сімейній аурі іншого запаху – байдужості і самотності» [4, с. 87], що пояснює психічну налаштованість героя на зміни.

Тривалий тиск Ляльки як певного симулякра, джерелом якого є цілеспрямована радянська ідеологія, реалізована через техніку «прийому промивки мізків» (Р. Дж. Ліфтон), призвела до втрати ідентичності в Івана, заангажованості політичних орієнтирів, втраті соціальних статусів. Герой помилково обирає шлях соціального й політичного пристосування, лише згодом розуміючи облудливість такого вибору, що, по суті, є не-вибором, а чи не єдиною можливістю не вступити у конфлікт із владою і системою. Іванова Лялька позбавляє його свідомого й раціонального вибору, примушуючи засвоїти нормативи «людини з нашої організації» [4, с. 87] й приміряти маски радянського ідейника, суть якого продажність, аморальність і «дешевизна», що «може споганити найбільші святощі, спаскудити найвінценосніше чоло, загидити найушлавленіший прапор» [4, с. 88].

Притлумлені волевиявлення, гідність, честь призводять до морального злочину – відмови від себе-у-собі, потворної імітації щастя через матеріальні вигоди, продажний патріотизм, квізіпрофесіоналізм. Відтак у світоставні орієнтири Івана непомітно й підступно входять нові категорії – заздрість до успішніших, залежність від грошей, підступність, дріб'язкове партійне пліткарство, злослів'я, гординя, корисливість: «Також я хворів, як майже кожен правильний українець, нарцисизмом і гординею... Я дізнався, що таке зрада і заздрість, фарисейство і корисливість... Я відчув, що втрачаю душевну ширість, але набуваю міцності» [4, с. 89]. Так Лялька штучності, блуду, продажності починає поступово перемагати Івана, який перетворюється на слухняний гвинтик системи. Моральне й психічне виродження героя – це наслідок втрати здорових орієнтирів, національних векторів, прапам'яті, категорій ширості, справжності, любові тощо.

Надмір соціальної байдужості, неподолана самотність, нестерпний тиск політичного режиму й соціальних обставин змусили Івана ревізувати залишки правічних світоставних категорій у собі. Так поступово герой починає відчувати відголоски Архе, що дарує йому надію на моральне відродження й психологічне відновлення. «Я не сказав би, продажний суде, що був завжди *національно свідомим* (письмівка автора. – А. Ч.), але нові розмови, нова преса і радість розбудили мою тугу за Архе» [4, с. 84], – зауважує С. Процюк, ініціюючи початок свідомого оновлення й моральної сповіді Івана Сороченка.

Доведений до відчаю душевною роздвоєністю, безликістю, близький до психологічного апокаліпсису, герой знаходить приховані резерви до самоочищення, що виформовують у ньому *Іншого Івана Сороченка*, сильного духом, провітленого, правдивого, готового до боротьби за національні інтереси. Ця потужна бунтівна сила, що асоціюється у героя як своєрідне Архе, уявляється ним як «рецесивний клубок

метафізики, що дивним чином передається нам із запахом прадідівського поля і жалем дідівської розлуки зі світом» [4, с. 84].

Поступово Іван здобуває просвітлення, що, очевидно, наступило від надмірної втоми штучності, зомбованості й заангажованості свого буття. Герой прагне оновлення на всіх рівнях – особистісному, психічному, національному. «Але раптом (щось освітлює наше притуплене і зомбоване третє око) виразно розуміємо: далі так жити не можна. І наша змінена душа відкориговує наш колір шкіри і волосся, наші відтинки серця і відтинки крові. Наче мікроінфартники, ми тоді переживаємо часткову смерть. Як ангели, у яких відростають крила, знову народжуємося на світ. Так розпочинається наша нова історія, без хомутів і кайданів попередньої людини» [4, с. 90], – зауважує С. Процюк. Процес душевного переродження супроводжується глибоким переосмисленням своїх вад, гріхів, пороків, що викликає численні муки, терзання, часом відчай і відразу до самого себе. Відмова від рабської свідомості й психології жертви тоталітарного режиму відкриває можливості пошуку нових резервів буття за рахунок повернення до гармонійних праоснов, до злиття з великим Архе. Іванове єднання з Архе – шлях до руйнування Ляльки у собі. В автокоментарі до роману С. Процюк зауважує, що «Влада Ляльки – це відмирання. Влада над Лялькою – це початок оновлення й очищення. Лялька – це символ неврозу. Зруйнувати Ляльку – це воля до зцілення» [3, с. 64]. Іванові, на відміну від інших героїв роману С. Процюка, чи не єдиному вдається стати на шлях пророблення посттоталітарної травми, що нещадно нищила в ньому всі рівні ідентичності, головно національної. Відтак, руйнуючи Ляльку у собі, герой знищує низку комплексів, вад, переосмислює своє місце і роль у соціумі, приходять до праоснов гармонійного існування.

Конфлікт із Лялькою у романі не оминув і Василя Величка (ВВ). Щоправда, він позначений не питаннями ідентичності, як у випадку з Анною та Іваном, а швидше постає внутрішнім проявом неврозу, що культивувався через символ Ляльки-іграшки. ВВ належить до типу глибоко інтровертних осіб, які вірять у свою окремішність і вищість. Він має схильність до філософування й гарні інтелектуальні задатки, що сприяли формуванню зарозумілості у героя. «Василь Величко, зрозуміло, мав науковий ступінь, яким переймаються хіба що доценти з кандидатами, ці часто смішні і наївні люди, сповнені фальшивої самодостатності» [4, с. 36], – стверджує С. Процюк у романі. Герой усіляко уникав людей, надаючи перевагу затишку домашнього кабінету. Він прагнув відокремленості від соціуму, що гарантувала йому спокій, зручність, зосередженість для досягнення кар'єрного і партійного росту, водночас забезпечуючи комфортне тло для плекання численних комплексів і неврозів подалі від зайвих очей.

Василь Величко остерігався визнання своєї невротичної натури, натомість усіляко фетишизував свої комплекси через ляльок-іграшок, над яким мав повну волю. Натомість саме Лялька у житті героя має повновладдя над його особою. С. Процюк зауважує: «Читач уже знає, що Василеве посвячення ляльці відбулося ще у дитинстві» [с. 113], що, очевидно, може бути потрактовано з подвійним семантичним навантаженням, позаяк Л(л)ялька у психіці Василя Величка – подвійний символ-код: вона є і предметом фетишизації світовідчуття героя, і потужним психодеструктом, що керує його свідомістю й впливає на процес становлення ідентичності. Лялька для ВВ вилаштовує процес соціалізації, позаяк виступає визначальним ідентентом у виробленні психології вищості й окремішності, часто навіть винятковості, опозиціонуючи у романі психології рабськості в Анни й плебейськості в Івана.

Психопатологічна схильність до усеконтрольованості й бажання мати волю над іншими позначена глибокою й болючою травмою дитинства. Василь прагне мати фізичну волю й верховенство над ляльками-фетишами як своєрідними симулякрами соціуму, здебільшого жіночої його частини, позаяк у дитинстві він недоотримав батьківської любові й опіки, що згодом згубно позначилося на процесі становлення психологічної ідентичності. Найяскравіший і водночас найболючіший досвід

спілкування з головною жінкою його життя – матір'ю, яка «нагадувала зимну скандинавську красуню, русоволосу, кучеряву ляльку, яка майже не їсть і не ходить до вітру» [4, с. 50], сприяв виробленню замаскованої ненависті й агресії, а також психоемоційній байдужості до жіночих почуттів і фрегідності, позначаючи сексуальну дисфункцію героя.

Відтак ляльки-іграшки, якими оточує себе ВВ, імітували затишок і спокій, забезпечували почуття вірності й стабільності. Відсутність взаєморозуміння з жінками виробило психопатологічне бажання володіти штучним жіночим гаремом: «Зрештою, ВВ тримав удома сім найяскравіших дівчаток, як їх ласкаво називав у першій сентиментальній стадії фетишизму. Можливо, це була потреба володіти мертвим гаремом. Напевно, ляльколюбство ВВ було сурогатом невідбутих батьківських почуттів» [4, с. 46]. Така поведінка сприяла практиці психологічного розтравмування, за якого герой прагнув позбавитися відчуття залежності й приреченості, що йому нав'язувала соціальна Лялька культурно-історичної епохи, в якій Василю випало ментально формуватися. Батьківсько-материнська байдужість, а також тягіння Ляльки як комплексу деструктивних сил у романі є чинником, що виробляє мовчання, апатію, неприязність, байдужість у соціумі, відповідає за деморалізацію та психологічну деструкцію для Василя Величка і є зовнішнім подразником, що укупі провокують появу психологічної патології лялькозалежності.

Повсякчасне емоційне стримання, затяжний невроз, соціофобія, відчуття самотності час від часу проявлялося невинуватою агресією й уявним бажанням езекуції ляльок як своєрідним актом здолання дитячих неврозів, комплексів, травм. У такий спосіб ВВ, очевидно, прагнув відчувати силу й волю над безпомічними, безвольними, а головне бездушними предметами, що для нього є симулякрами соціуму. Така невинувата жорстокість відбивалася на патологічному відторгненні жінки. Свої нездорові сексуальні потреби герой витискав у поле уявних стосунків із ляльками, заміщуючи невивільнену сексуальну енергію, зачасту проявлену у збочених мареннях, бажаннях, візіях. Василю Величку, на відміну від Івана Сороченка, не вдалося позбавитися тиску Ляльки, тому він продовжував жити облудливими тимчасовими симулякрами перехідної доби.

Висновки.

1. У романі С. Процюка «Руйнування ляльки» є декілька ключових деструктивів – тиск радянської ідеології на формування покоління перехідної доби, Лялька, а також за давніми й затяжними неврозами, психозами, стани істерії, самотність. Тривале впровадження радянської ідеології, спрямованої на викорінення українськості в українців, а також вироблення психології уніфікованості, усеконтрольованості й рабськості призвели до розгубленості, симулятивності, деморалізації і появи Ляльки у героїв роману С. Процюка «Руйнування ляльки».

2. Лялька у творі уявляється системою комплексів, неврозів, вад, пороків, інстинктів, що зумовлює руйнівну психологічну залежність. Вона здатна приймати численні іпостасі і форми вираження. Так, в Анни Сороченко Лялька зумовлена авторитарним батьківським вихованням, відсутністю батьківської любові й розуміння, а також несприятливими умовами радянської доби. Відтак Аннина Лялька – суцільна апатія, байдужість, настороженість, самотність, що спровокувала її асоціальність, відчуження, скованість. Лялька Івана Сороченка має іншу генезу, ніж у його дружини Анни. Вона зумовлена потребою до перманентної боротьби за краще життя, а також виступає втотою від байдужості й самотності у сім'ї. Омана соціальними симулякрами призвели до розгубленості, продажності, квазіпатріотизму й квазіпрофесіоналізму, змушуючи героя вдаватися до пліткарства, злослів'я, корисливості. Лялька Василя Величка здебільшого зумовлена низкою душевних конфліктів, позначених неврозами, травмованою дитячою психікою, надмірною самооцінкою. Зрештою, герой, як і Анна та Іван, також гостро відчував самотність, що призвело до формування невротичної натури.

Роман С. Процюка «Руйнування ляльки» – складна текстова структура, що може бути потрактований також із позицій екзистенціалізму, інтертекстуальності,

психоаналітики, а також розкривати інші коди до його інтерпретації – національний, культурний, історичний тощо, що може бути реалізовано в подальших наукових судях.

КЛЮЧЕВЫЕ ДЕСТРУКТЫ В ПСИХОИДЕНТИЧНОСТИ ГЕРОЕВ РОМАНА С. ПРОЦЮКА «РАЗРУШЕНИЕ КУКЛЫ»

А. Е. Черныш, канд. филол. наук, старший преподаватель
Сумский государственный педагогический университет имени А. С. Макаренка
E-mail: anna_chernysh@ukr.net

В статье проанализированы важные деструкты, повлиявшие на процесс психического становления и идентичность героев романа С. Процюка. Установлено, что длительное давление советской идеологии, Кукла как система комплексов, недостатков и грехов, а также многочисленные психические неврозы, срывы, проявления истерии и шизофрении, страх и другие тяжелые психические состояния составляют ключевые деструкты, что сказались на психоидентичности героев, пораженных детской травмой и закомплексованностью (Анна Сороченко), потерей здоровых ориентиров и ценностей (Иван Сороченко), высокой самооценкой и превосходством, фетишизацией действительности (Василий Величко).

Ключевые слова: деструкт, Кукла, идентичность, одиночество, комплекс, травма.

KEY DESTRUCTIONS IN THE PSYCHOLOGICAL IDENTITY OF THE HEROES OF NOVEL S. PROTSYUK «DESTROYING OF THE DOLL»

Anna Chernysh: PhD of Philological Sciences, senior lecturer
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko,
87, Romenska St., Sumy, 40002, Ukraine
E-mail: anna_chernysh@ukr.net

The article is dedicated to analysis of important destructs that influence to the process of mental development and the identity of the heroes of the novel S. Protsyuk. It is revealed that the prolonged pressure of the Soviet ideology, the Doll as a system of complexes, defects and sins, as well as numerous psychic neuroses, disruptions, manifestations of hysteria and schizophrenia, fear and other difficult mental states constitute key destructs that affect the psycho-identity of heroes affected by childhood trauma and complexity (Anna Sorochenko), loss of landmarks and values (Ivan Sorochenko), arrogance and superiority, fetishization of reality (Vasyl Velychko). It was established that the heroes of the novel are influenced by Dolls as a complex of destructive forces and Arch, which leads to an ambivalent psychological organization of heroes. The mental destruction of each of the heroes has its own separate causes of appearance: the absence of parental love for Anna, the desire for a better life in Ivan, the trauma of childhood and a high self-esteem of Vasily. Doll contributed to the development of the unconscious slavish identity of Anna Sorochenko, which resulted in the heroine taking the right benchmarks for further social formation. The Doll of Ivan Sorochenko deprives him of a conscious and rational choice, forcing him to master the rules of corruption, adaptability, conflict. The Doll of Vasily Wieliczka provided him with the appearance of numerous complexes and neuroses, caused by a deep trauma of childhood. Constant emotional restraint, protracted neurosis, sociophobia, feeling of loneliness, aggression were the consequences of prolonged and strong influence of the Doll as a key psychological disorder in the psychological organization of the heroes of the novel S. Protsyuk/

Key words: destruct, doll, identity, loneliness, complex, trauma.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ассманн Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Ян Ассманн; пер. с нем. М. М. Сокольской. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
2. Горболіс Л. Про збереження ідентичності / Лариса Горболіс // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2016. – № 1 (17). – С. 71-77.
3. Процюк С. Аналіз крові. – К.: Грані-Т, 2010. – 144 с.
4. Процюк С. Руйнування ляльки / Степан Процюк. – К.: Ярославів Вал, 2010. – 280 с.
5. Райх В. Аналіз характеру / Вільгельм Райх; пер. с англ. Е. Поле. – М: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 528 с.
6. Соловей О. Оргазм і відчай: Випадок Степана Процюка (Прологони до вивчення творчості) / Олег Соловей. – Вінниця: Простір Літератури, 2017. – 136 с.

REFERENCES

1. Assmann Ya. (2004). Kulturnaia pamiat: Pysmo, pamiat o proshlom y plytycheskaia ydentychnost v vysokyykh kulturakh drevnosti. Moscow: Yazyky slavianskoi kultury, 2004. 368 s. (in rus.).
2. Horbolis L. (2016). Pro zberezhennia identychnosti. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo)*. № 1 (17). S. 71-77.

3. Protsiuk S. (2010). Analiz krovi. Kyiv : Hrani-T. 144 s.
4. Protsiuk S. (2010) Ruinuvannia lialky. Kyiv : Yaroslaviv Val. 280 s.
5. Raikh V. (2000). Analiz kharaktera. Moscow: Aprel Press, Yzd-vo ЭКСМО-Press. 528 s. (in rus.).
6. Solovei O. (2017). Orgazm i vidchai: Vypadok Stepana Protsiuka (Prologomeny do vuvchennia tvorchosti). Vinnytsia: Prostir Literatury. 136 s.

Надійшла до редакції 26 вересня 2018 р.